

Doina IONESCU

PREZENTA ICOANELOR PE STICLĂ DIN ȚARA BÂRSEI ÎN COLECȚIA MUZEULUI CIVILIZAȚIEI DACICE ȘI ROMANE DEVA

Secția de artă a Muzeului Civilizației dacice și romane Deva deține o valoroasă colecție de icoane pe sticlă datând din secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Conservate și păstrate la loc de cinste alături de celelalte piese de artă plastică, ele întregesc, prin valoarea lor artistică, istorică și documentară, patrimoniul nostru muzeal și județean. Întreg ansamblul de icoane este ilustrativ pentru pictura pe sticlă din Transilvania, cuprinzând aproape toate centrele unde s-a practicat acest fenomen de artă românească. Ele reprezintă cel mai important document plastic care reflectă lumea spirituală a țaranului român din Ardeal.

În colecția noastră un număr de cinci icoane aparțin unor autori anonimi din Țara Bârsei, în special din Șcheii Brașovului. Se cunoaște faptul că mulți dintre meșterii iconari niculeni și-au părăsit satul natal, în special în prima jumătate a secolului al XIX-lea – când meșteșugul icoanelor atinsese apogeul –, și s-au strămutat în sudul Transilvaniei, cu predilecție într-o suburbie a Brașovului, Șchei. Străveche așezare românească, cu o puternică viață culturală și spirituală, Șcheii Brașovului a devenit în acea perioadă un important centru pentru aclimatizarea picturii pe sticlă, deoarece aici exista încă din secolul al XVI-lea un bogat și puternic centru românesc în care au circulat zugrăvi de icoane și de frescă din Țara Românească, ale căror opere au servit drept model pictorilor de icoane pe sticlă așezați aici.

Meșterii iconari din Nicula au venit cu propriile lor concepții artistice. Ei au fost nevoiți să-și schimbe fundamental maniera de lucru, adaptând-o condițiilor materiale de aici și contextului de artă populară, atât de înfloritoare în zonă. Această schimbare în creația lor artistică era necesară din cauza cerințelor unui mediu mai evoluat și a predilecției comanditarilor pentru un decor viu și bogat în încăperile mult mai mari din casele lor spațioase.

În această conjunctură formatul icoanelor se mărește, iar meșterii iconari vor lucra în cadrul unor mici ateliere, grupați câte 2-3 până la 5 lucrători, cu un randament de până la 20 de icoane pe zi. Caracteristicile acestui lucru în serie va marca întreaga producție din acea perioadă. Desenul va deveni mai schematic, în unele cazuri execuția ajunge mai puțin îngrijită, iar coloritul mai intens și suprafețele tratate mai decorativ. Ca tehnică de lucru se vor folosi pigmentii de proveniență industrială, iar cu timpul chiar culori de ulei. Sticla va fi și ea înlocuită. Procurată inițial din Glăjăria de la Râșnov, s-a trecut la sticla de proveniență industrială, care era o sticlă perfect plană. Schimbările care se vor produce în producția de icoane din această zonă au fost în multe cazuri mai puțin benefice. Sigur că acest lucru nu a caracterizat întreaga creație a meșterilor zugrăvi de icoane pe sticlă. Totuși, vom menționa câteva caracteristici ale picturii pe sticlă din Șchei: supradimensionarea suprafeței pictate va produce o mărire atât a numărului de personaje redată, cât și a dimensiunilor în raport cu suprafața. Figurile, devenind în acest fel mai mari, sunt aduse în prim-plan, producând în multe cazuri aglomerarea cadrului. Se practică acoperirea oricărei suprafețe rămase libere cu elemente decorative, ceea ce produce un real tumult cromatic. Unii cercetători au comparat pictura pe sticlă din Țara Bârsei cu vitraliul „prin explozia de vibrații cromatice“, toate culorile având aceeași intensitate. Repartizarea culorilor pe suprafață corespunde unei rațiuni pur decorative, o delimitare a suprafețelor, urmărindu-se punerea în valoare a unor elemente principale. Ca o concluzie, nu se mai

respectă „perspectiva cromatică“, asemănătoare picturilor niculene. Împărțirea suprafeței mari în multe suprafețe mici „închise în rețeaua neagră a desenului“, asemănător micilor suprafețe din armătura metalică a cloisonné-ului, colorate în tonuri de egală luminozitate și intensitate, produce un efect caleidoscopic. Icoanele existente în colecția noastră și atribuite Țării Bârsei, prin felul în care au fost concepute, vin să sublinieze caracteristicile picturii pe sticlă din această zonă. De asemenea, vom regăsi și teme mai des abordate aici, unde tematica restrânge ciclul cristologic în favoarea portretelor de sfinți și a unor reprezentări caracteristice. Cele cinci scene reprezentate în icoanele noastre sunt: „Botezul lui Iisus“, „Punerea în mormânt“, „Sfinții Constantin și Elena“, „Sfântul Gheorghe“ și „Sfântul Haralambie“. Icoana reprezentând „Botezul lui Iisus“ a fost realizată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Scena botezului este sugestivă, autorul dovedindu-se a fi un bun

narator. Cele trei personaje din prim-plan, Iisus, Sfântul Ioan Botezătorul și îngerul, sunt redată în poziții dinamice, gestic brațelor fiind deosebit de expresivă. În partea inferioară a cadrului, autorul redă totodată și cele trei materii primordiale: pământul, apa, aerul sugerat printr-un șir de nori pe care este redat îngerul. Sfântul Ioan Botezătorul, aflat pe pământ, își duce la îndeplinire misiunea, botezându-l pe Iisus, redat în apele Iordanului. În partea superioară este reprezentat Sfântul Duh, întruchipat în bine cunoscutul porumbel alb cu aripile larg deschise, ce-și trimite razele de lumină spre chipurile celor trei personaje. Întreaga suprafață liberă a compoziției este acoperită cu elemente de decor (nori) și inscripții cu litere chirilice.

Caracterul grafic al scenei evidențiază calitățile de siguranță și fluiditate ale desenului. Coloritul viu, în care domină cele trei culori de bază, respectiv roșu, galben și albastru, i se asociază albul, folosit la carnație, veșminte, nori și, de asemenea, ca accent cromatic repartizat pe suprafețe mai mici, sub forma unor linii ondulatorii, folosite ca motive ornamentale ce adeseori dublează conturul sau înscriu, sub raze în formă de semicerc și zig-zag, mișcarea tumultuoasă a faldurilor ce exprimă elocvent anatomia corpurilor.

Icoana reprezentând scena „Punerea în mormânt“ a fost realizată la sfârșitul secolului al XIX-lea. Imaginea ne prezintă în prim-plan trupul alb, lipsit de viață, al lui Iisus Hristos, dispus pe orizontală și ocupând întregul spațiu din partea inferioară a cadrului compozițional. În plan secundar sunt redată cinci personaje, central figura îndurerată a Maicii Domnului, înconjurată de femeile sfinte și de apostoli. Cadrul solemn este deosebit de echilibrat compozițional. Desenul este sigur și sensibil, ductul liniilor este spontan și dinamic.

Liniile orizontale predominante din prim-plan se echilibrează cu verticalele și oblicele ritmice din

planul secundar. Portretele personajelor sunt bine individualizate, iar atitudinile bine studiate. Ductul cutelor drapajului contribuie și el la dramatismul scenei. Paleta cromatică este sobră, deși tonurile dominante sunt roșul și brunul, care, prin combinație, dau subtile nuanțe de siena arsă. Albul carnației și al lințoliului luminează întregul cadru și dă strălucire imaginii.

Icoana reprezentându-i pe „Sfinții Împărați Constantin și Elena“ a fost realizată la începutul secolului al XX-lea. Deși nu fac parte dintre sfinții protectori, sunt des întâlniți în icoanele pe sticlă datorită importanței lor în evoluția creștinismului.

În imaginea icoanei atribuite Șcheilor Brașovului, elementul central este Sfânta Cruce, care este puternic conturată și decorată cu elemente geometrice.

Crucea este ținută de cele două personaje, Constantin și Elena, ale căror chipuri sunt redată cu multă expresivitate. După felul în care este concepută compoziția, din maniera în care sunt redată detaliile: forma crucii, poziția și vestimentația personajelor, prezența îngerilor în registrul superior, credem că s-a reprodus imaginea unei xilogravuri din perioada respectivă. Desenul este precis, conturul este clar, simțindu-se o tendință a autorului spre ornamentală.

În partea inferioară a imaginii, suprafața care indică pământul este redată sub forma unor fâșii meandrice care alternează cromatic, fiind asemănătoare cu țesăturile populare. Paleta cromatică este lipsită de rafinament, predominând culori puternice ce dau acea senzație de imagine caleidoscopică.

Icoana reprezentându-l pe „Sfântul Gheorghe“ înfruntând balaurul a fost realizată la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Autorul îl reprezintă pe sfântul militar triumfător, într-un decor compus în partea superioară din draperii sugerând o cortină. În imaginea noastră, episodul legendar este incomplet. Din distribuția completă lipsesc împăratul, împărăteasa și îngerul cu coroana victoriei, iar în locul castelului este redată o casă țărănească specifică zonei. Compoziția este echilibrată, desenul este îngrijit și expresiv, la fel fiind și portretele personajelor și gestica mâinilor. În cazul fetei de împărat, care asistă la acțiune, mâinile sugerează starea de emoție în așteptarea triumfului final al tânărului erou. În cazul sfântului militar, vitejia i se vede din elanul cu care ține lancia, înfruntând cu ea forța răului.

Dramatismul scenei este marcat de poziția dinamică a calului, de seria de linii oblice existente pe suprafața pictată, în special în partea inferioară, cât și de veșmântul involburat al viteazului. În partea inferioară, totul este redat sub forma unor motive ornamentale amintind de țesăturile populare, prezentate prin suprapunere de tonuri contrastante.

Paleta cromatică este vie, bogată în tonuri și nuanțe realizate prin combinarea culorilor primare: roșu, galben și albastru, cu multe accente de alb, folosit sub forma unor arabescuri care

deschid culoarea fondului. Întreaga suprafață pictată este supraîncărcată, fiecare loc rămas liber a fost acoperit ulterior cu diferite elemente ornamentale.

Cea de-a cincea icoană atribuită Țării Bârsei, existentă în colecția noastră și realizată la începutul secolului al XX-lea, ni-l prezintă pe „Sfântul Haralambie“, protectorul împotriva holerei și ciumei. Este cunoscut faptul că în trecut, neexistând un alt mijloc de apărare contra unor boli incurabile, se recurgea la ajutorul unei puteri supranaturale. Haralambie a fost atribuit cu puteri supranaturale în momentul în care, luptând împotriva acestor boli, le-a biruit.

Icoana ni-l înfățișează pe Sfântul Haralambie în prim-plan, central, ușor supradimensionat, tocmai pentru a-i pune eroului în valoare calitățile supranaturale. „Făcătorul de minuni“ este surprins în momentul biruinței – el leagă în lanțuri un personaj feminin cu coarne și coadă, simbolul ciumei ucigătoare. Autorul realizează o compoziție amplă, narativă, deosebit de sugestivă. Scena redată este împărțită în două registre de o friză realizată dintr-un element geometric simplu. În partea inferioară, acțiunea se desfășoară terestru, lucru sugerat de fondul tratat sub forma unei suprafețe parcelate modular, fiecare

modul cuprinzând câte un element vegetal. În partea superioară sunt redați Sfinții Ioan, Vasile și Grigore, în veșminte de arhieri.

Desenul compoziției este rezolvat cu multă minuțiozitate. Se acordă mare interes portretelor personajelor, formelor anatomice și vestimentației. Se resimte un ușor ecou al ținutei vestimentare de la curtea bizantină. Autorul a folosit drept model o xilogravură sau o altă sursă de inspirație religioasă. Paleta cromatică este bogată, culorile sunt bine căutate, realizate în special prin combinații reușite. Carnația are un colorit mai aproape de cel natural, cu ușoare încercări de umbră și lumină, precum și tente de sepia și o ușoară valorăție, inclusiv în vestimentație.